

*Никола Демоња**Завод за интелектуалну својину, Београд*

КАРАКТЕР ФРАНЦУСКОГ ЗАКОНА О РАЗДВАЈАЊУ ЦРКАВА И ДРЖАВЕ ИЗ 1905. ГОДИНЕ – КОЛЕВКА КОНЦЕПТА LAÏCITÉ À LA FRANÇAISE

Сажетак

Закон о раздвајању Цркава и државе од 9. децембра 1905. године плод је крупних друштвених промена које су започеле са Великом француском револуцијом. Циљ овог рада је идентификација и анализа кључних момената историјског развоја правних оквира односа државе и Цркве у Француској. Један од њих је и откривање суштинских особености процеса лаицизације, идеје лаицитета и њене нормативно-правне институционализације, односно објашњење настанка и развоја, садржине и начина функционисања „француског модела“ стриктне одвојености државе и Цркве. Основу тог модела представља идеја лаицитета и њен особен француски израз – концепт *laïcité à la française*. Већ више од једног века Француска живи духом сепарације који извире из норми Закона из 1905. године и тај период траје скоро подједнако као и период Конкордата. Осим тога, у широком раздобљу своје националне историје (између 1789. и 1905. године) Француска је спознала, институционализовала и стекла искуство у примени пет типова организације религијског живота. Међутим, почетак XXI века мења религијску структуру Француске и религијски рељеф европског континента у целини. Та промена превасходно је везана за појаву муслиманске имиграције. Зато истраживање генезе Закона из 1905. године треба да се веже, у духу Броделовог (*Braudel*) схватања историје, за „речитив“ сплета прилика који твори историју дугог трајања. Једно од суштинских питања усклађивања лаичке структуре државе и религијске структуре друштва је, како у промењеним друштвено-исто-

ријским околностима интерпретирати начело одвојености државе и Цркве? То је темељно питање не само Француске, већ и данашње и будуће Европе. У изналажењу одговора на тако постављено питање огледа се и истраживачко настојање овог рада.

Кључне речи: *laïcité à la française*, лаицитет, лаицизација, државно-црквено право, одвојеност државе и Цркве

1. ПРЕЛОМНИ ИСТОРИЈСКИ МОМЕНТИ У ЕВОЛУЦИЈИ ОДНОСА ИЗМЕЂУ ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У ФРАНЦУСКОЈ

1.1. Велика француска револуција: Декларација о правима човека и грађанина као извориште идеје лаицитета

Велика француска револуција представља прекретницу у еволуцији односа између државе и Цркве. Истовремено, она је и полазна тачка историје лаицитета у Француској. Правно-политичка димензија те еволуције испољена је у Декларацији о правима човека и грађанина од 26. августа 1789. године. Као кључни правни и политички документ тога доба, Декларација врши фундаментални обрт у односу између световне и духовне власти. Тај обрт испољава се кроз лаицизацију принципа суверенитета која се формалноправно уобличава у члану 3. Декларације према коме „*принцип сваког суверенитета суштински почива у Нацији*“.¹⁾ *Лаицизацијом принципа суверенитета врши се десакрализација власти. То је уједно и раскид са монархијским принципом владавине, оличеним у формули „једна вера, један закон, један краљ“. Идеја лаицитета утемељује се на тако десакрализованом влади.*

Нормативноправна институционализација идеје лаицитета извире и из чина раздвајања природног права од његове теолошке интерпретације. Лаицитет се уобличава кроз одредбе Декларације које садрже лаицизаторске принципе.²⁾ Чланом 10. Декларације прописује се да „*нико не може бити узнемираван због својих*

1) Цит. према: Душан Мрђеновић, *Темељи модерне демократије Избор декларација и повеља о људским правима (1215-1990)*, Београд 2011, р. 315.

2) Боберо указује на слободу и једнакост у правима који се стичу рођењем (члан 1. Декларације) и на подједнаку доступност достојанства, места и јавне службе према врлини или таленту, у складу са једнакошћу грађана пред законом (члан 6. Декларације). Одредба члана 6. примениће се крајем 1789. године на протестанте, а 1791. године и на припаднике јеврејске вероисповести. Jean Baubérot, *Les laïcités dans le monde*, © Presses Universitaires de France, 2009, р. 40.

убеђења, чак ни верских, под условом да њихово испољавање не нарушава јавни ред утврђен законом“.³⁾ Овим чланом на један врло суздржан начин афирмише се слобода савести као есенцијална одредница идеје лаицитета.⁴⁾ Према гледишту Рика Торфса (*Torfs*), чланом 10. врши се разграничење грађанства и религије. Таквим разграничењем отвара се пут ка афирмацији слободе савести.⁵⁾

1.2. Историјски оквири идеје лаицитета: раскорак између нормативног идеалитета и револуционарне стварности

У Великој француској револуцији национализује се црквена имовина и успоставља јавно финансирање Цркве од стране државе. Католичкој цркви не признаје се статус националне цркве, али Конституанта настоји да католицизму додели улогу цивилне религије. Нација као извор политичког суверенитета настојала је да преузме и прерогативе религијског суверенитета. Такав карактер односа између државе и Католичке цркве упућује на закључак о релевантности становишта Рожера Обера (*Aubert*) да су управо реформе из 1789. године само незнатним делом поникле на принципима филозофије лаицитета. Управо се те реформе, на супрот лаичким принципима, инсистирале на уској повезаности Цркве и државе.⁶⁾

Једна од последица инволвирања Католичке цркве у револуционарна збивања јесте и подривање аутономности институција црквеног права. Укидају се монашки завети и конгрегације (фебруара 1790. године). Аутономност црквеног права нарушава и доношење Закона о свештенству (*Constitution civile du clergé*), јуна 1790. године. На основу овог Закона црквене територијалне јединице уподобљавају се са новом поделом Француске на 83 округа. Реорганизација Католичке цркве доводи до раскола и поделе свештенства на заклете (уставне) и незаклете свештенике. Унутар-црквени раскол продубиле су и две буле (1791. године) којима папа Пие VI (*Pie VI*) осуђује поменути Закон као трули плод мрске Де-

3) Цит. према: Душан Мрђеновић, р. 315.

4) Jean Baubérot, Brève histoire de la laïcité en France, Jean Baubérot et al, *La laïcité à l'épreuve Religions et libertés dans le monde* © Encyclopedia Universalis France S.A. 2004, р. 145.

5) Jean Baubérot, Micheline Milot, *Laïcités sans frontières*, © Éditions du Seuil, janvier 2011, р. 41. У доба Револуције призната је слобода култова (1791. године), институционализовани су цивилни брак и установа развода брака. Вођење матичних књига пренето је са свештеника на општинске службенике.

6) Уска повезаност државе и Цркве темељи се на политичком галиканизму XVIII века који државну власт сматра надлежном и за све области црквеног живота. (Hrvoje Špehar, *Laïcnost u Evropi Povijest i institucionalizacija odnosa crkve i države u Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Hrvatskoj*, Zagreb 2013, р. 96.)

кларације права из 1789. године.⁷⁾ У времену дехристијанизације, која кулминира у периоду између 1793. и 1794. године, Револуција ствара сопствену цивилну религију. Цивилна религија заснива се на култу Разума који ће касније бити замењен култом Врховног бића. Успостављање револуционарних култова уводи Француску у политичко-религијску репресију.

3.3. Прво раздвајање државе и Цркве

У раскораку између нормативног идеалитета чија је еманација Декларација о правима човека и грађанина, и друштвеног реалитета оличеног у револуционарној пракси, настаје прва сепарација државе и Цркве. Она се нормативноправно институционализује на основу Декрета од 21. фебруара 1795. године који гарантује слободу вероисповести и потпуну самосталност религије и државе. Међутим, прво раздвајање државе и Цркве није плод лаичког подухвата већ је резултат верске политике чији су најзначајнији моменти доношење Закона о свештенству и дехристијанизација у доба Терора. Управо је излазак из ове последње етапе, када је постало евидентно да је немогуће уништити, заменити или придобити Католичку цркву, учинио да се Француска суочи са првим искуством раздвајања државе и Цркве.⁸⁾ Међутим, и по раздвајању Католичка црква остаје оно што је и била у нормативним оквирима грађанског устројства свештенства-црквено здање пресликано са државног. У периоду дехристијанизације доводи се у питање особени карактер верске власти, црквене структуре и црквеног права, а упитна је и сама католичка традиција. Тако се кроз процес дехристијанизације обликује *антицрквени модел* односа државе и Цркве.

4. ПЕРИОД КОНКОРДАТА: КОНКОРДАТСКО ПРАВО У СВЕТЛУ СУОЧАВАЊА ПРОЦЕСА ЕТАТИЗАЦИЈЕ ВЕРСКЕ СЛОБОДЕ И ПРОЦЕСА ЛАИЦИЗАЦИЈЕ ФРАНЦУСКОГ ДРУШТВА

Конкордат, потписан са Римом 15. јула 1801. године, означава крај сепарације државе и Цркве.⁹⁾ Норме које овај акт садр-

7) Упор. Jean Baubérot, *Histoire de la laïcité en France*, Paris 2000. p. 11.

8) Patric Cabanel, 1905, *la séparation des Églises et de l'État en 30 questions*, Dépôt legal: 1er trimestre 2005© 2005 Geste editions, p. 35.

9) Конкордатом се Католичка црква одриче сопствене имовине. Систем признатих вероисповести настаје на основу Закона о вероисповестима од 8. априла 1802. године којим су у Конкордат инкорпорирани, без договора са папом, *Основни чланови католичке вероисповести* и *Основни чланови протестантске вероисповести*. Јеврејским култом на националном нивоу управљали су централни конзисториј и велики рабин Француске.

жи проткане су духом Конкордата из 1516. године. У том смислу Конкордат из 1801. године представља и рестаурацију галиканизма *ancien régime*.

У правном режиму Конкордата Црква је инкорпорирана у државну структуру и тако задобија статус јавне службе. Конкордат инструментализује односе државе и Цркве што доводи до етатизације верске слободе која постаје фактор легитимизације државног поретка. Зато би суштина правног модела односа између државе и Цркве у периоду Конкордата могла да се сублимира у следећој реченици: „Религија јесте у држави али држава није у религији“.¹⁰⁾ У оквиру таквог модела признати култови су правно и финансијски привилеговани у односу на непризнате култове који немају слободу окупљања и удруживања.¹¹⁾

Наполеон је између државе и Цркве обновио органску везу неогаликанског типа, али је управо под његовим утицајем Конкордат из 1801. године односе између цивилног друштва и Цркве уредио у складу са принципом лаицитета.¹²⁾ Нормативноправна димензија идеје лаицитета препознаје се у Француском грађанском законнику (*Code civil*) из 1804. године и у Кривичном законнику из 1810. године.¹³⁾ Друштвени каузалитет идеје лаицитета емпиријски се испољава кроз процес лаицизације. Део тог процеса је *институционална фрагментација*: религија остаје основна инстанца социјализације под надзором државе, али више не прожима све аспекте друштвеног живота.¹⁴⁾ Систем признатих вероисповести задобија карактеристике плуралног верског модела јер католицизам као „религија велике већине Француза“ сада дели легитимност са другим признатим вероисповестима. Остали култови и „незаинтересованост“ у односу на религију начелно се толеришу. Тако се кроз процес лаицизације постепено деетатизује верска слобода.

10) Упор. Gérard Cholvy, Yves-Marie Hilaire, *Histoire religieuse de la France 1800-1880*, Éditions Privat 2000, p. 32.

11) У непризнате култове спадали су: разне протестантске струје; шизматички католици који не прихватају догму о папској непогрешивости, проглашену догматском конституцијом *Pastor Aeternus*, на Првом ватиканском концилу. Jacqueline Lalouette, *L'État et les cultes 1789-1905-2005*, Paris 2005, p. 16.

12) Сима Аврамовић, Државно-црквено право у свету и код нас, *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији State-Church law in Serbia*, Београд 2007, p. 8. фн. 2.

13) *Code civil* садржи лаицизиране правне институте: зајам са каматом; норме породичног права; грађански брак и институт развода брака. (Jean Baubérot, *Histoire de la laïcité en France*, p. 22.). Кривични законик из 1810. године дозвољава „свечаност црквеног венчања“ уколико је претходно обављено грађанско венчање. Тако установа грађанског брака постаје лаички основ плурализма религијских церемонија. (*Ibid.*, p. 22.).

14) *Ibid.*, p. 25.

1.1. Лаицизација образовања као фактор раздвајања школе и Цркве

Друштвени услови за изналажење компромиса између револуционарне и католичке Француске настају у време Треће републике. Тада католицизам губи утицај који је имао на почетку века и политичка ситуација није оптерећена револуционарним набојима. У таквој историјској ситуацији настају услови за прелаз на други ступањ лаицизације који одређује правац развоја француског лаицитета. Један од тих услова јесте лаицизација образовања, најосетљивијег попришта сукоба између револуционарне и католичке Француске. Боберо истиче да су промене у домену образовања иницирали Жил Фери (*Ferry*) и Фернан Бисон (*Buisson*). Према ставу Ферија, религија није основ морала већ, напротив, морал конституише чврсте и стабилне елементе религије. „Лаички морал“ постаје опште усвојена вредност и везивно ткиво друштвених односа.

Емил Пула (*Poulat*) сматра да нормативноправни темељ лаицизације образовања представљају Феријеви закони: школа је државна, лаичка, бесплатна и обавезна. Међутим, таква формулација несретно је обликована с обзиром да су само школе које оснивају комуне биле бесплатне.¹⁵⁾ За децу у лицејима који су припадали основном образовању школарина се плаћала. Пула наглашава да лаичка школа никада није била обавезна с обзиром на институционализацију и легитимност приватног образовања. У том смислу оно што је обавезно није школа већ настава.

2.1.1. Ка Закону из 1905. године: лаицизација и борба против конгрегација

Почетком XX века лаичка школа постаје примарни извор социјализације. Лаицизације захвата и друге сегменте друштва. Закон од 1. јула 1901. године ствара услове за образовање асоцијација са нелукративним циљевима. Започиње легализација политичких партија и многобројних културних и спортских удружења. Међутим, Закон обавезује конгрегације да, под претњом распуштања, у року од три месеца, свој статус саобразе новом правном режиму. Закон од 7. јула 1904. године, у духу Бисонове крилатице да „онај ко није слободан не може да образује слободне грађане“, забра-

15) Émile Poulat, *Notre laïcité ou les religions dans l'espace public, Entretiens avec Olivier Bobineau et Bernadette Sauvaget*, DDB desclée de brouwer 2014, p. 30. О нормативноправним аспектима процеса лаицизације образовања Вид. Jean Boussinesq, Michel Brisacier, Émile Poulat, *La laïcité française Mémento juridique*, Paris 1994.

њује конгрегационистима да врше наставу. Антиконгрегационистичка политика, заједно са Драјфусовом афером, постаје један од фактора који снажно утичу на процес раздвајања државе и Цркве. Доношење Закона о сепарацији убрзава и раскид дипломатских односа Француске и Ватикана (30. јула 1904. године). Национална скупштина, са образложењем да је став Ватикана учинио неминовним раздвајање Цркава и државе, 10. фебруара 1905. године усваја предлог дневног реда у који је, са 386 гласова за и 111 гласова против, уврстила и изгласавање сепарације Цркава и државе. Финални текст законског акта о сепарацији Цркава и државе парламент усваја 3. јула 1905. године, а Сенат га изгласава 6. децембра 1905. године. Председник Републике акт о сепарацији ратификује 9. децембра 1905. године. Закон о раздвајању Цркава и државе објављује се у Службеном гласнику од 11. децембра 1905. године.

3. ЗАКОН ИЗ 1905. ГОДИНЕ КАО ЛАИЧКИ ПАКТ

Генеа Закона из 1905. године одсликава историјску реалност француског лаицитета, његова лутања, унутрашње тензије, успоне и падове. Таква историјска реалност огледала се и у дијаметрално супротстављеним ставовима о концепту *laïcité à la française* који су се износили током дебате о Предлогу закона о сепарацији. Емил Пула истиче да Закон из 1905. године доводи до поделе међу републиканцима. Комб (*Combes*) и Вивиани (*Viviani*) у Закону виде извор сукоба, док Бриан (*Briand*) и Жорес (*Jaurès*) у њему виде извор помирења. И католици се деле на присталице и противнике усвајања акта о сепарацији. Иако дефинисан као „уравнотежење фрустрација“, лаицитет из 1905. године ипак одише духом помирења. Такав карактер лаицитета препознаје се у домену права: верски објекти дају се на коришћење без накнаде „признатим вероисповестима“; укида се забрана литија на јавним путевима и у општинама са вишеконфесионалном структуром, као и забрана ношења свештеничке одоре на јавним местима.

Боберо сматра да су постојале две солуције у покушају решавања политичко-религијског конфликта: јакобинско решење из доба Револуције и бонапартистичко решење из периода Конкордата-признати култови.¹⁶⁾ Ниједно од ових решења није водило

16) Jean Baubérot, *La laïcité falsifiée*, © Éditions La Découverte, Paris 2012, 2014, p. 57. Срж конфликта је сукоб клерикалног и антиклерикалног покрета. Клерикални покрет негира идеју људских права. Антиклерикални покрет сакрализује Револуцију и негира позитивну религију.

ка превладавању конфликта између револуционарне и католичке Француске. Лаицитет је створен у процесу превазилажења тог сукоба и израз је неприхватања тих солуција. Зато је историјски утемељен став који износе Боберо и Мило да је Закон из 1905. године лаички пакт. Лаички пакт означава раскид са галиканизмом и концепцијом апстрактног појединца која је настала у Великој француској револуцији. Истовремено, он означава и раскид са понашањима која су имала за последицу занемаривање статуса верских мањина у Републици, а посебно верских мањина у Царству. Лаички пакт није споразум са Католичком црквом, већ је то споразум са лаичким друштвом на основу кога лаицитет државе-нације и слобода култова постају правило заједничког рада. Творац и гарант лаичког пакта је држава. У њему се огледа тежња да се будућност промишља у хоризонту који није конфликтан. Зато лаички пакт омогућава преображај лаицитета, његов прелаз од ексклузивног лаицитета, симболизованог кроз борбу две Француске, ка инклузивном лаицитету, кључном елементу републиканског пакта ...”.¹⁷⁾

3.1. Нормативноправни стубови лаичког пакта

Лаички пакт настаје са раздвајањем Цркава и државе. Раздвајање у правно-историјском смислу означава раскид са секуларном традицијом директне интервенције политичке власти у домен религијског. Први стуб лаичког пакта је принцип према коме држава „не признаје, не повлашћује, нити издржава било коју религију“.¹⁸⁾ Тај принцип везан је за Устав из 1958. године који у члану 1. Француску дефинише као Републику – једну и недељиву, лаичку, демократску и социјалну. Држава нема религију и не даје привилегије било којој религији. Зато је држава “*Res publica*” *par excellence*”.¹⁹⁾

Слобода савести је други стуб лаичког пакта.²⁰⁾ Она се темељи на трострукој уставној посвећености.²¹⁾ Уставну снагу даје јој

17) Jean Baubérot, La loi de 1905. est plus qu’une loi, Zarka Yves Charles *et al.*, *Faut-il réviser la loi de 1905 ? La séparation entre religions et État en question*, Presses Universitaires de France 2003, p. 126.

18) Чувени члан 2. став 1. Закона из 1905. године гласи: „*La République ne reconnaît, ne salarie ni ne subventionne aucun culte*”. Текст је цитиран према: Zarka Yves Charles *et al.*, p. 179. Превод је дат према: Сима Аврамовић, Државно-црквено право у свету и код нас, цит. рад, p. 8. фн. 2.

19) Olivier Dord, *Laïcité: Le modèle français sous influence européenne*, Fondation Robert Schuman L’Europe en actions, Paris 2004, p. 19.

20) Према члану 1. Закона из 1905. године Република штити слободу савести и гарантује слободу вршења култова. Ограничења вршења слободе култова прописана су Законом, у интересу јавног реда. Упор. Zarka Yves Charles, p. 179.

21) Olivier Dord, p. 16.

члан 10. Декларације из 1789. године. АLINEЈА 5. Преамбуле Устава из 1946. године принципу недискриминације даје уставну снагу: нико не може бити обесправљен на раду или на послу због свог порекла, мишљења или веровања. Уставни савет је својом Одлуком од 23. новембра 1977. године слободу савести уврстио у *Основне принципе признате законима Републике и потврђене Преамбулом из 1946. године.*

Есенцијалну одредницу генезе Закона из 1905. године представља историјски прелаз од потпуне слободе савести ка потпуној верској слободи. Слободу савести рађа Револуција из 1789. године, док се верска слобода рађа са престанком „признатих култова“. Када је католичка вероисповест била јавна и када је била у статусу државне религије, слобода савести била је у домену приватног. Закон из 1905. године чини преокрет: религија је у домену приватног, а слобода савести је јавна и њен гарант је држава.²²⁾ Када је католичка вероисповест била јавна, домен јавног био је затворен за другачија верска уверења. Међутим, када је слобода савести постала јавна, отворили су се прилази за све који су је искали и тако она постаје гарант слободе вршења култа за сваку религију. У томе се, сматра Емил Пула, огледа културна револуција која је уткана у нормативноправно биће концепта *laïcité à la française*.

4. ПРИНЦИП РАЗДВАЈАЊА ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ И ПРАВНИ ПОРЕДАК РЕЛИГИЈСКЕ СТРУКТУРЕ ФРАНЦУСКОГ ДРУШТВА

У Француској се разликује више облика удруживања значајних за правни положај цркава и верских заједница. Правни режим Закона из 1905. године односи се искључиво на верска удружења.²³⁾ Обична удружења су у правном режиму Закона из 1901. године, а верске обреде могу да врше и према Закону из 1907. године. У правном поретку су и обична удружења која немају религиозне циљеве, али делују при цркви у домену образовања и културе. У посебном правном режиму су дијецезална удружења. Разликовање

22) Émile Poulat, p. 32.

23) Ради се о удружењима која су у статусу правних лица приватног права. Ова удружења искључиво упражњавају култ и зато се организују у складу са правилима опште организације култа чије вршење обезбеђују. Католичка црква одбија да примени Закон из 1905. године. Тек са обнављањем дипломатских односа између Француске и Ватикана 1921. године држава и Католичка црква постижу консензус. Резултат тог консензуса су дијецезална удружења која су у стриктној надлежности бискупа и делују у складу са принципима на основу којих функционише Света Столица. (Упор. Alain Boyer, *Le droit des religions en France*, Paris 1993, p. 97-100.)

ових облика удруживања има значајне реперкусије на односе са државом, нарочито у финансијској сфери. У том смислу посебно се истиче да су на основу Закона из 1905. године грађевине протестантских цркава и Јеврејске заједнице додељене одговарајућим верским удружењима, док су Законом из 1907. године непокретности које су биле власништво Католичке цркве пренете на државу. После 1924. године католичка епархијска удружења постају власници новоподигнутих католичких богомоља.²⁴⁾

Након 1905. године јуриспруденција гради модалитете путем којих држава на посредан начин може да финансира изградњу верских објеката. Тако је, симболичном уплатом годишњег закупа у износу од једног франка, верско удружење стицало право да користи општинско земљиште за изградњу и коришћење верског објекта. Уговор о дугорочном закупу закључује се за период од 99 година, а након истека тог периода општина постаје власник земљишта и власник изграђеног објекта.²⁵⁾ Посебан значај за учешће државе у финансирању изградње верских објеката има одлука Државног савета од 12. фебруара 1988. године на основу које се изградња једног исламског културног центра у граду Рену третира као јавно опремање, иако су у саставу тог центра били џамија и верска школа. Таква одлука била је мотивисана настојањем да се отклони фактичка неједнакост у односу на нове култове који су се појавили у Француској после 1905. године.

Изузетак од принципа раздвајања државе и Цркве представљају два правна режима: „конкордатски режим“ који се одржао у департаманима доњег и горњег тока Рајне (Алзас), и Мозелу, на северу Лорене, и правни режим прекоморских територија.²⁶⁾

Када су Алзас и Мозел припојени Другом рајху, остали су у режиму Конкордата из 1801. године. Током XIX века правни режим Конкордата надограђиваће се путем прописа који ће се интегрисати у „локално право култова“. Локално право култова чине католичка вероисповест, две традиционалне протестантске веро-

24) Владимир Ђурић, Уставноправни модели односа између државе и цркава и верских заједница у Европи, *Годишњак факултета правних наука Година 1, Број 1. Бања Лука, јул 2011*, р. 146.

25) Овај облик финансирања користиће католички култ, а затим ће се он примењивати и на изградњу синагога и џамија.

26) Одредбом члана 43. став 2. Закона из 1905. године предвиђено је да ће се прописима државне администрације уредити услови под којима ће се тај Закон примењивати на територији Алжира и у колонијама. На основу ове законске одредбе вршење култа у колонијама уређује се путем декрета. (Упор. Jean Baubérot, *Laïcité et Outre-Mer*, Jean Baubérot, Jean – Marc Regnault, *Relations Églises et autorités outre-mer De 1945 à nos jours*, Paris 2007, р. 11.).

исповести – лутеранска и реформска, и јеврејска вероисповест. Фундаментални принципи републиканског уређења о верској слободи и слободи вршења култова валидни су и за департмане који припадају прекоморским територијама Француске. Међутим, специфичности партикуларитета и историјско наслеђе допринели су да, упркос увођењу департмана и реформи статуса прекоморских територија, још увек постоје околности у оквиру којих преовладава дух колонијалне епохе.

5. ПРАВЦИ РАЗВОЈА СИСТЕМА ОДВОЈЕНОСТИ ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У ФРАНЦУСКОЈ

Најзначајнији облик преображаја модела одвојености државе и Цркве у Француској јесте преношење тежишта са регулаторне и контролне на дистрибутивну функцију права у домену заштите индивидуалне и корпоративне димензије верске слободе. Еволуција система одвојености државе и Цркве у Француској одвија се тако што се „раздвојеност све више претвара у преплетеност, поделу компетенција у обављању важних друштвених функција...“²⁷⁾. На тај начин се и Француска постепено укључује у већину европских правних система у којима се идеја раздвојености државе и Цркве посматра и тумачи кроз њихову међусобну сарадњу. Такав еволутивни пут резултат је преображаја идеје лаицитета. Један од кључних елемената концепта *laïcité à la française* – принцип професионалне неутралности државе, не поистовећује се више са незаинтересованошћу државе у домену религијског. Такво схватање принципа професионалне неутралности карактеристично је за време када је настајао Закон из 1905. године. Данас се тај принцип схвата као активан чин на основу кога држава препознаје и признаје религијске колективитете (који су у домену приватног права), њихове легитимне органе и представнике.²⁸⁾ То је преображај концепта *laïcité à la française*: лаицитет се ослобађа од начела искључивости и еволуира ка *лаицитету признавања*. *Ексклузивни лаицитет* поникао је на историјском тлу за које су карактеристични конфликтни односи између државе и Католичке цркве. *Лаицитет признавања* извире из околности које је изнедрила измењена

27) Сима Аврамовић, Право на верску наставу у нашем и упоредном европском праву, Сима Аврамовић, *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији, State-Church law in Serbia*, цит. рад, р. 42.

28) Zarka Yves Charles, *Nouvelles conditions du rapport des religions à la laïcité*, Zarka Yves Charles *et al., Faut-il réviser la loi de 1905 ? La séparation entre religions et État en question*, цит. дело, р. 167.

религијска структура француског друштва. Мишлин Мило (*Milot*) у лаицитету признавања види примат слободe савести, верске слободe и принципа једнакости као неутуђивих компоненти друштвене правде. Слободно испољавање властитог избора религијских уверења у јавном животу постаје примарни циљ лаичког уређивања институција и јавних политика.²⁹⁾ Идеја лаицитета ослобађа се идеолошких наслага и постаје гарант аутономности духовних уверења – теистичких, атеистичких или агностиких.

6. ИЗМЕЊЕНА РЕЛИГИЈСКА СТРУКТУРА И ФЕНОМЕН ЛАИЧКОГ ПАКТА

У литератури која је посвећена феномену лаицитета посебно се истиче да процес политичког спровођења начела лаицитета у Француској и даље траје, преображава се и доживљава нове интерпретације. Зато је лаицитет извориште континуираних предлога измена јавних политика. Јер, Француска више није изразито католичка држава са протестантском и јеврејском мањином. Дилеме лаицитета данас везане су превасходно за ислам који је друга по снази религија у друштву. Закон из 2004. године који уводи забрану ношења обележја или одеће којима се на наметљив начин испољава религијска припадност у државној школи, што подразумева и забрану ношења муслиманске мараме, ствара дилеме у промишљању лаичког карактера школе. Циљ лаичке школе није изопштавање религије. Међутим, и када се допушта да поједина комунитарна права улазе у домен јавне сфере преко државне школе, тада је република подједнако мање лаичка и мање неутрална.³⁰⁾

Појмом пакта у правној теорији означавају се међународни уговори. Закон из 1905. године је у симболичком смислу лаички пакт, али са пактом као аутентичним међународним уговором он има додирних тачака. Ако је Бриан-Келогов пакт по свом карактеру пакт о одрицању од рата, Закон из 1905. године је пакт о одрицању од борбеног лаицитета кроз који се и испољавао идеолошки и политички конфликт између две Француске. Келог (*Kellogg*) инсистира на универзалности Пакта, док Аристид Бријан, извештач Парламентарне комисије задужене за израду Закона, и коаутор Пакта, инсистира на универзалности слободe савести. Келог истиче да је Пакт отворен за приступ свих сила света. Емил Пула не спори да

29) Micheline Milot, *La laïcité*, © 2008. Novalis, Université Saint Paul, Ottawa, p. 63.

30) Хрвоје Шпехар, p. 107.

је Закон из 1905. године формално-правни израз политичке воље парламентарне већине. Међутим, тај Закон може да постане еманација опште воље само кроз прихватање које је по својој природи друштвени процес. Зато је, према гледишту Емила Пуле, појам пакта примерен јер не доводи у питање политички суверенитет.

Трајност лаичког пакта и неопходност његовог еволуционистичког тумачења огледају се управо у том друштвено-историјском процесу прихватања који се не може раздвојити од разумевања есенцијалних особености ислама нити се може раздвојити од реформе духа која тражи другачије разумевање односа између државе и религија. То је усмереност ка концептима који обједињују религијску моћ, лаичитет признавања и промене у оквиру верских заједница.³¹⁾ *У концептирању такве правне политике држава и Црква не третирају се више као супротстављени ентитети. Њихови односи сада се промишљају у духу кооперације ка којој води и лаичитет признавања.*

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић, Сима, *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији, State-Church law in Serbia*, Београд 2007.
- Baubérot, Jean, et. al., *La laïcité à l'épreuve Religions et libertés dans le monde*, Encyclopedia Universalis France S.A. 2004.
- Baubérot, Jean, *Les laïcités dans le monde*, © Presses Universitaires de France 2009.
- Baubérot, Jean, *Histoire de la laïcité en France*, Paris 2000.
- Baubérot, Jean, *La laïcité falsifiée*, © Éditions La Découverte, Paris 2012, 2014.
- Baubérot, Jean; Regnault, Jean-Marc, *Relations Églises et autorités outre-mer De 1945 à nos jours*, Paris 2007.
- Baubérot, Jean; Milot, Micheline, *Laïcités sans frontières*, © Éditions du Seuil, janvier 2011.
- Boussinesq, Jean; Brisacier, Michel; Poulat, Émile, *La laïcité française, memento juridique* Paris 1994.
- Boyer, Alain, *Le droit des religions en France*, Paris 1993.
- Бродел, Фернан, *Списи о историји*, Београд 1992.
- Cabanel, Patrick, *1905, la séparation des Églises et de l'État en 30 questions*, Dépot légal: 1er trimestre © 2005 Geste editions.
- Charles, Zarka Yves, *Nouvelles conditions du rapport des religions à la laïcité y: ZarkaYves Charles et al., Faut-il réviser la loi de 1905 ? La séparation entre religions et État en question*, Presses Universitaires de France 2003.

---

31) Zarka Yves Charles, p. 175.

- Cholvy, Gérard; Hilaire, Yves-Marie, *Histoire religieuse de la France 1800-1880*, Éditions Privat 2000.
- Dord, Olivier, *Laïcité: Le modèle français sous influence européenne*, Fondation Robert Schuman L'Europe en actions, Paris 2004.
- Ђурић, Владимир, Уставноправни модели односа између државе и црква и верских заједница у Европи, *Годишњак факултета правних наука*, Година 1, Број 1. Бања Лука, јул 2011.
- Карбоније, Жан, *Правна социологија*, Сремски Карловци; Нови Сад 1992.
- Lalouette, Jacqueline, *L'État et les cultes 1789-1905-2005*, Éditions La Découverte Paris 2005.
- Milot, Micheline, *La laïcité*, © 2008. Novalis, Université Saint Paul, Ottawa.
- Poulat, Émile, *Notre laïcité ou les religions dans l'espace public, Entretiens avec Olivier Bobineau et Bernadette Sauvaget*, DDB desclée de brouwer 2014.
- Ђећар, Хрвоје, *Laïcnost u Europi Povijest i institucionalizacija odnosa crkve i države u Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Hrvatskoj*, Zagreb 2013.
- Темељи модерне демократије Избор декларација и повеља о људским правима (1215-1989)*, приређивач Душан Мрђеновић, Београд 2011.

Nikola Demonja

CHARACTER OF THE FRENCH LAW ON THE SEPARATION OF CHURCHES AND STATE OF 1905 – THE CRADLE OF THE CONCEPT LA LAÏCITÉ À LA FRANÇAISE

Resume

The evolution of the relationships between Church and state, in its juridical aspects, is strictly related to the process of laicisation. In its main characteristics that evolution is also connected with the idea of laicity and its normative institutionalization. The process of laicisation was determined by conflicting religious structure. During the Great French Revolution the conflict between state and the Catholic church, by its physical characteristics, led to the persecution of the clergy and the crisis of Catholicism. Consequently, the first separation of Church and state was not the result of lay enterprise and in fact constituted a departure from the idea of laicity, normatively shaped in the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen. Concordat designates the end of the separation of Church and state. However, the religious structure retains the character of the conflict which is manifested through the political and ideological clash among clerical and anticlerical movement. It was, in fact, a campaign for key positions in society. At the ideological level this fight is manifested as opposition to progress and

achievements of the mind, especially as criticism of human rights. These were the historical arguments of Catholic France. Also, this battle marked the sacralisation of essential values of the French Revolution and the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen. Positive religion is criticized as morally harmful and socially useless. These were the historical arguments of the revolutionary France. Seen in the light of this conflict, as a social phenomenon, the idea of laicity was crucified between authoritarian - "jacobin" and "bonapartist" tendencies, on one hand, and liberal tendencies, on the other hand. Policy against congregations, Dreyfus Affair and the interruption of diplomatic relations between France and the Holy See intensified the conflict between the state and the Catholic Church. The Law on the Separation of the Churches and the State occurs in a social climate that can be described as a real ideological war between the two most powerful institutions of French society.

Act of 1905 reflects the historical reality of French laicity, its wanderings, internal tensions, ups and downs. At the same time, the Act of 1905 is a reflection of the legal and political awareness of the necessity of a historic compromise with the primary objective of overcoming the conflict between revolutionary and Catholic France. Concept *laïcité à la française* transcends Jacobin and Bonapartist solution. Freedom of conscience and religion and equality of citizens are the primary objectives of the political organization of relations between the Church and the State. The principle of separation of the politics and religion and the principle of confessional neutrality of the state create the conditions for political action whose main aim is to protect the exercise of freedom of conscience and religion and equality of citizens. These are essential prerequisites of the concept *laïcité à la française* which, due to the Act of 1905, is treated as a pact that was signed with the lay society. The durability of this pact is reflected in its evolutionary interpretation and understanding of the dynamic character of concept *laïcité à la française*. Separation of Church and State is contemplated as a concept in which the plurality of religious beliefs, expressed through individual and corporate component of religious freedom, is achieved through political action whose main objective is the achievement of cooperation in relations between the state and religious communities.

Key words: French laicity, laicity, laicisation, State-Church law, separation of church and state

---

* Овај рад је примљен 19. маја 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 01. јуна 2015. године.

